

Repressiya "İstiklal" qəzetiinin gözü ilə

Azərbaycan xalqının tarixində ən qanlı səhifələrdən biri olan repressiya illəri ədəbiyyata da təsisiz ötüşməmiş, dənəmə mətbuatında birbaşa və ya dolayı yollarla əks olunmuşdur. Əvvəla repressiya nədir? Bu söz latin sözü olub, 2 mənada işlənir: 1) təqib etmə, kütłəvi cəzalandırma; 2) mənəvi təzyiq. Hər iki mənası çox mənfi olan və nəinki Azərbaycan, həmçinin digər SSRİ xalqlarının da bu iki mənanın hər birinin ağırlığını daşıdığı bu faciəyə nə ehtiyac var id? Bildiyimiz kimi, SSRİ-də hakimiyyət diktatura rejimi ilə idarə olunurdu. Belə rejimlərdə əsas məqsəd hakimiyyəti qorumaq və bu yolda hər cür fəaliyyəti həyata keçirməkdən qaçınmamışdır. Repressiyadan bir növ hakimiyyətin möhkəmləndirilməsi vasitəsi kimi istifadə olunurdu. Repressiya olunan insanlara xalq düşməni damğası vurulurdu. Bu insanlara xalq düşməni adı verən SSRİ bir suala cavab verməli idi: Axı onlar hansı xalqın düşməni id? Əgər SSRİ-ni nəzərdə tuturdularsa, SSRİ xalq deyildi. Yox əgər rus xalqı nəzərə alınırda, necə bir azərbaycanlı, və yaxud da gürcünü, ermənini, bir sözlə başqa bir xalqın nümayəndəsi rus xalqının xalq düşməni ola bilərdi axı? Burdan da bizə aydın olur ki, əslində xalq düşməni damğası simvolik bir məna daşıyır və insanlara xalq düşməni damğası vurulmaqla onların həm xalq arasında nüfuzu itirilir, həm də onların hər şeydən xəbərsiz övladları valideynlərinə qarşı nifretlə böyüdüllür, onları həqiqətən də xalqna düşmən hesab edirdi. Repressiya tədbirləri sadəcə bununla kifayətlənmirdi. Demək olar ki, hər şey repressiyaya məruz qalır, xalqlara elə zərbələr vurulurdu ki, yüz illər keçsə də, unudulmasın. SSRİ-nin Azərbaycanda həyata keçirdiyi repressiya tədbirlərini belə qruplaşdırmağı uyğun görürük:

Millətin repressiyası. SSRİ -nin ən böyük siyaseti hakimiyyəti altında olan millətlərin milli düşüncəsini məhv etmek, hər təbəqədən olan insanları zülm altında saxlayaraq onları özlərindən asılı hala gətirmək idi. SSRİ-nin bu siyasetinə qarşı çıxan kəşlər müxtəlif bölgələrə ailələri ilə birlidə sürgün edilir, bununla da həm SSRİ ona qarşı çıxanları cəzalandırılmış olur, həm də qalan əhaliyə göz dağı verərək qorxu altında saxlayırdılar. Kəndlilərdən elm adamlarına qədər hər kəsə qarşı həyata keçirilən bu siyasetin nəticəsində kəndlilər öz yurdyuvalarından işləmək adı ilə şimala göndərilir, çoxu bu ağır vəziyyətə dəzə bilməyib ölürlər, ailəsi isə başsız qalır, hətta onlara geri dönməyə belə icazə verilmirdi. Daş Dəmirin "Sibirya məhkumlari" adlı məqaləsində oxuyuruq: "Bunlar milletimizin əsas və çalışqan ünsürünü təşkil edən bu kəndlilər, illərdən bəri istilaya, bolşevizmə ve diktatorluğa qarşı gəlmələrinə, israr ve inadlarına cəza olmak üzərə Sibirə sürünlürələr". Sürgün edilmiş bu insanların çoxu iqlim dəyişikliyinə, aclişa, ağır işlərə tab gətirə bilmir və ölürdülər.

SSRİ-nin yürüdüyü ağır siyasetə qarşı çıxan müəllimlər isə gyllənləndirdi. Bunun başlıca səbəbi isə müəllimlərin gənc nəsillərə, yəni şagirdlərə bu fikirləri aşılama qorxusu və onların cəmiyyət arasındaki nüfuzu idi. Üstəlik "Azərbaycan'da idamlar" məqaləsində yazılır: "Bundan başqa müxbiri-mizdən aldiğimiz məlumatda görə

məktəblərdəki ruslaşdırma siyasetindən məmənun olmadıqları üçün müsavatçılıqla ittiham edilən Hacızadə və Əli Əkbər adlı iki müəllim bolşeviklər tərəfindən gyllənlənmişdir". Bu misralardan da anlaşılr ki, hökumətin yürüdüyü siyasetdən narazı olanları müsavatçı adı ilə damğalayaraq ölümə məhkum edirdilər. Bunun bir səbəbi bu idi ki, SSRİ öz siyasetini qaralamaq istəmir, ondan narazı olanları başqa damğalarla ittiham edir, öldürülənləri sistemdən narazı insanlar kimi deyil, xain kimi damğalayırdılar. Digər tərəfdən isə onları müsavatçı adlandırmamaqla, müsavatçılardan nüfuzunu salmağa, onları daimi asi, xain kimi təbliğ etməyə çalışırdılar. SSRİ-nin millətçiliyin məhvinə dair yürüdüyü siyasetdə hədəf nöqtəsi Müsavat partiyası idi. Çünkü Müsavat AXC-nin idealalarının ən böyük daşıyıcısı və təbliğisi idi. Qafqaza göndərilən komissarlarında ən böyük fəaliyyəti müsavatçılara mübarizə aparmaq, onları sıxışdırmaq idi. "Müsavat firkasile mücadele" məqaləsində hətta bu fəaliyyətlərinə görə onların əmək nişanları ilə təltif edilməsi haqda oxuyuruq: "... G.Musabəyovu Azərbaycanın "siyasi mədəni yüksəlişi" işində çalışdığı və xüsusilə "inqilab əleyhdarı" "Müsavat" fırqəsilə mübarizə içinde aktiv və başçı qismində iştirak ettiyi üçün qızıl bayraq əmək nişanile təltif etmişdir".

Millətə qarşı tərədilən ən ağır vəhşət terror dəstələrinin Azərbaycanın müxtəlif yerlərinə göndərilərək, insanların öldürülməsi, hətta körpələrə belə aman verilməməsidir. Bu terror dəstələri xüsusilə kişiləri öldürür, başsız qalmış ailələr isə Rusyanın müxtəlif yerlərinə sürgün edilirdilər. "Azərbaycan`da vahşet" adlı məqalədən oxuyuruq: "May ayında Azərbaycan İcraiyyəsi tərəfindən verilən qərara əsasən G.P.U. tərəfindən təşkil olunan terror dəstələri Azərbaycanın hər tərəfinə göndərilmişdir. Bu dəstələr əhalini üzərine qorxu və dəhşət salmaqla məşğuldurlar... Bundan sonra qeyd edilən dəste qonşu kəndləri dolaşaraq kəndin öncül adamlarından bir çoxunu qətl və məsum kəndlilərdən ələ keçənlərini həbs etmişdirlər".

SSRİ hökuməti sadəcə ona qarşı çıxanları cəzalandırmaqla kifayətlənməmiş, milləti müdafiə edən, kəndlilərlə birgə hökumət siyasetinə qarşı çıxan kommunistləri də eyni şəkildə cəzalandırılmışlar. "Riyasetten mahbəse" adlı məqalədə bu vəziyyət belə təsvir olunur: "...orta hallı kəndliləri himayə və müdafiə etdikləri üçün Qulu Qara oğlu ve Qulu Baba oğlu adlı iki kommunist idarə etdikləri iki kənd soveti sədərliyindən və Azərbaycan kommunist fırqəsi üzvlüyündən xaric edilərək məhkəməyə verilmişdirlər".

Dilin repressiyası. SSRİ-nin Azərbaycanda apardığı başlıca siyaset Azərbaycan dilini sıxışdırmağa yönəldilmişdir. Çünkü Azərbaycan türkcəsi sadəcə azərbaycanlılar arasında deyil, o dənəmdə Cənubi və Şimali Qafqazda ünsiyyət dili olub. İstiklal qəzetinin 3-cü nömrəsindəki "Onbeş dilli bir ölkə" məqaləsində də Azərbaycan dilinin Qafqazdakı vacibliyi belə vurgulanır: "Azərbaycan Türkçəsi, Şimali və cənubi Qafqazda yaşamaqta olan və miqdardları min nəfərdən başlamış dört-beş milyona qədər yüksələn yetmiş iki millətin daimi və həyati mənasibətində mədəni bir anlaşma vasitəsi olmuşdur". Təbii ki, həmin məqalə sa-

dəcə Azərbaycan dilinin o dənəmdəki Qafqazda rolunu vurğulmaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda rusların Azərbaycan dilinin məhvinə yönələn siyasetindən də bəhs etmişdir. Məqalədə Lenin siyasetinin nəticəsi olaraq türk dili(Azərbaycan dili nəzərdə tutulur) də daxil olmaqla, Azərbaycanda həmin dənəmdə 15 ayrı dildə danışıldığı yazılır. Baxmayaraq ki, həmin dənəmdə hər millət öz dilində təhsil almışda azad idi, lakin ruslar rus dilinə inqilabi bir məna verir, onu inqilabin dili kimi göstərərək, hətta kənd məktəblərində belə tədrisin rusca həyata keçirilməsinə çalışırdı. Bunun üçün ilk dənəmlərdə kifayət qədər müəllim olmaması səbəbi ilə bu proses ləngimiş, lakin 1927-ci ildən ruslaşdırma siyaseti kəskin şəkildə həyata keçirilmişdir. "İstiklal" qəzetində həmin məqalədə Komunist qəzetindən gətirilən bu sitat yazılır: "Böyük inqilab və onun məfkurəsini daşıyan rus dili, mədəniyyəti və ədəbiyyatı vasitəsilə genclərimizin məfkurə ve inkişaflarına yardım edəcək; burjua idealizmilə (oxu-milliyətçiliyiyələ) və şərqi qədim dərəbəyilik ruhilə gənclərin ruhunu zəherləyənlərin fəaliyyətinə sədd çəkəcəkdir".

Mətbuatın repressiyası. 1930-cu ilər mətbuatına nəzər salsaq, SSRİ dənəmində Azərbaycan xalqının vəziyyəti ilə daha yaxından tanış ola bilərik. Həmin dənəmdə sadəcə Azərbaycanda çap olunan qəzetlərə nəzər salmaqla kifayətlənmək bizcə doğru olmazdı. Çünkü SSRİ ərazisində çap olunan qəzetlər də boyunduruq altında, azad iradədən uzaq, hakimiyyətin istəyi üzərinə məlumatlar çap edirdi. Bu fikrimizi səbut üçün mühacirətdə çap olunan "İstiklal" qəzetinin 2-ci nömrəsinə "Azərbaycanda maarif" adlı məqalədə Gəncədə məktəblərin müəllim çatışmazlığı və vəsaitsizlik üzündən tədrisi dayandırıldığı yazılmışla kifayətlənmir, eyni zamanda məqalədə yazılır: "Azərbaycanın qızıl ordu tərəfindən istila edilməsinin 12-ci il dənəmü münasibətilə 28 Nisan 1931 də Bakı qəzetləri Gəncədə ali məktəblər təsis edildiyini bağırı-bağırı aləmə xəbor verməkdə idilər". Bu yazidan da anlaşılr ki, Bakı qəzetlərində hakimiyyətin təzyiqi ilə yanlış məlumatlar verilirdi. Digər tərəfdən həmin məqalədə bolşeviklərin öz mətbuat orqanı olan "Bakinski Raboci" dən sitat gətirilmək də, Bakı qəzetlərinin yanlış məlumat verməsini, məqalədəki məlumatın isə doğruluğu səbütə yetmiş olur: "Bakı ali məktəblərinin Gəncəyə nəqli hakkindakı qərar əsas etibarilə icra edilmişdir. Fəqət tədrisə aid edilməsindən indilik bəhs etmək tezdir. Gəncə dövlət təşkilatları "Z.I.M.i" tələbəsi üçün 100 otaq hazırlamalı ikən ancaq 34 otaq hazırlmışdır. Binalar təmirə möhtac, su, elektrik, hava qazı və labaratoriya yox". Mətbuatın repressiyası, əfsus ki, bununla da bitmir. Sadəcə SSRİ sərhədləri daxilindəki mətbuat orqanlarının söz azadlığının əlindən alınması ilə kifayətlənməyən hökumət İstanbulda müsavatçılara çap etdiriyi mətbuat orqanlarının bağlanması üçün əlindən gələnədir. Lakin buna müvəffəq ola bilmədi.

b) Xalqçı cərəyan- Bu cərəyanın nümayəndələri Mirzə Fətəli Axundzadə ənənələrini davam etdirənlər, Molla Nəsrəddin ətrafında toplaşan ədəbiyyatçılar idi. SSRİ hökuməti "Cığırdaş" adlandırdığı bu yazıçıları proletar yazıçılara çevirmək üçün əlindən gələni edirdi. Lakin buna müvəffəq ola bilmədi. c) "Proletar yazıçıları" cərəyanı- Bu cərəyan SSRİ qurulduğandan sonra yaradılan, əsərlərində sınıfı hakimiyyəti təbliğ edən uydurma cərəyan idi. Hansı ki, bir müddət sonra proletar yazıçılardan da əslində daxilən xalqçı cəbhəyə yönəldikləri aydınlaşı. Səməd Vurğunun "Aslan qayası" poeması da bunu açıq-aydın səbüt edir. Poemanın epiloq əvəzinə yazılın 12 bəndinin çapına senzura icazə verməmiş, dərc olunmayan bəndlər M.Füzuli adına Respublika əlyazmaları İnstitutun fondunda (Arxiv 46-da) saxlanılır: Yüz il biz ayrıldıq ana dilindən, Məktəbin adına dedik "uşkola" Oxucum! Bir daha nəzər yetir sən, Keçdiyin o qanlı, o qorxunc yola.

buati məhv etməyin tek yolu onun bağlanması üçün çalışmaq idi. Digər tərəfdən mətbuat tarixi özündə əks etdirir. SSRİ isə mətbuatı saxtalaşdırmaqla, həm də tarixi saxtalaşdırır. Buna görə də, İstanbulda və s- də çap olunan müsavatçıların mətbuat orqanlarının məhvinə çalışırdı. Çünkü xarici mətbuat daha azad idi və SSRİ-yə müxalif fikirləri yayılmamaqdan çəkinirdi. "Kisilmayan bir ses" adlı məqalədə bu haqqda yazılır: "Boğduqları gənc türk milliyətçilik, cümhuriyyətçilik və xalqçılığın etiraz edən səsi artıq eşidilməz olmuşdur. O səs ki sovet rejimi ilə, yürüdüyü məlun siyasetin iç üzünü faş edir və üzlərinə çarpırdı". Bunlarla yanaşı, unutmamışlıq ki, xarici mətbuat mühacirətdəki həm vətənlərimizin, elm sənət adamlarının, milliyətçilərin sığınacaq yeri, milli düşüncəmizin azad olduğu yeganə yer idi. SSRİ-nin İstanbulda çap olunan qəzetlərin bağlanmasındakı rolunu İstiklal qəzetində "Düşman seviniyor" başlıqlı məqalədə oxuyur: "Müsavatçılar xarici ölkələrdə bizim əleyhimizə ciddi mübarizə aparırlar. Lakin onlara (müsavatçılar) yeni zərbə vurulmuşdur. İstanbulda çıxan mətbu orqanları "Odlu Yurd", "Azəri Türk", "Bildiriş", M.Ə.Rəsulzadənin ümumi redaksiyası altında çıxan məcmuələr və Türküstən mühacirlərinin orqanı "Yeni Türküstən" bağlanılmışdır".

Elm, sənətin repressiyası. Bolşeviklərin gözündə ədəbiyyatda 3 cərəyan mövcud idi:

a) Milliyətçi cərəyan- Bunlar Müsavat partiyasının üzvləri olan, milli birlilik, milli istiqlal uğrunda mübarizə aparanların cərəyanı idi. SSRİ yaxşı bilirdi ki, bu cərəyanın nümayəndərini öz tərəflərinə çəkmək, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Buna görə də, milliyətçilərə qarşı SSRİ sadəcə öz əraziləri daxilində cəza tədbirləri görəməklə kifayətlənmir, həmçinin mühacirətdəki ədiblərimiz də müxtəlif yollarla sixışdırılırdı. Milliyətçi cərəyanın nümayəndələrinin fəlakəti bununla da bitmirdi. Mühacirətdə olanlar yalnız SSRİ-nin mənfur siyaseti ilə deyil, həm də mühacirətin getirdiyi problemlərlə mübarizə aparmalı olurdular.

b) Xalqçı cərəyan- Bu cərəyanın nümayəndələri Mirzə Fətəli Axundzadə ənənələrini davam etdirənlər, Molla Nəsrəddin ətrafında toplaşan ədəbiyyatçılar idi. SSRİ hökuməti "Cığırdaş" adlandırdığı bu yazıçıları proletar yazıçılara çevirmək üçün əlindən gələni edirdi. Lakin buna müvəffəq ola bilmədi.

c) "Proletar yazıçıları" cərəyanı- Bu cərəyan SSRİ qurulduğandan sonra yaradılan, əsərlərində sınıfı hakimiyyəti təbliğ edən uydurma cərəyan idi. Hansı ki, bir müddət sonra proletar yazıçılardan da əslində daxilən xalqçı cəbhəyə yönəldikləri aydınlaşı. Səməd Vurğunun "Aslan qayası" poeması da bunu açıq-aydın səbüt edir. Poemanın epiloq əvəzinə yazılın 12 bəndinin çapına senzura icazə verməmiş, dərc olunmayan bəndlər M.Füzuli adına Respublika əlyazmaları İnstitutun fondunda (Arxiv 46-da) saxlanılır:

(Davamı 15-ci səhifədə)

(Əvvəli 5-ci səhifədə)

Bunun qarşısını almaq üçün bolşeviklər “qoruma” mövqeyinə keçir və proletar yazıçıları sırasından bir çoxlarını xaric edirdi. Bu haqda “Azerbaycan`da” məqaləsinin “Temizlik ameliyesi” yarımbaşlığında yazılır: “Qəzətin xüsusilə qeyd etdiyindən anlaşılır ki, təmizlikdə əsil məqsəd proletar yazıçıları arasına soxulub türkçülük, milliyətçilik, müsavatçılıq təbliğatı edən yazıçıları meydana çıxarmaq və cəmiyyət xaricinə atmaqtır”.

Biz isə belə düşünürük ki, həmin dönmədə ədəbiyyat iki cəbhədə birləşmişdi: 1) Milliyətçi cəbhə; 2) Proletar cəbhə. Bu iki cəbhə daimi bir-biri ilə mübarizə aparır, ən böyük zərbə isə, əlbəttə ki, ədəbiyyatımıza dəyirdi. İllərlə ənənə üzərində formalaşan ədəbiyyatımız inkar edilir. Ədəbiyyat repressiyaya məruz qalırdı.

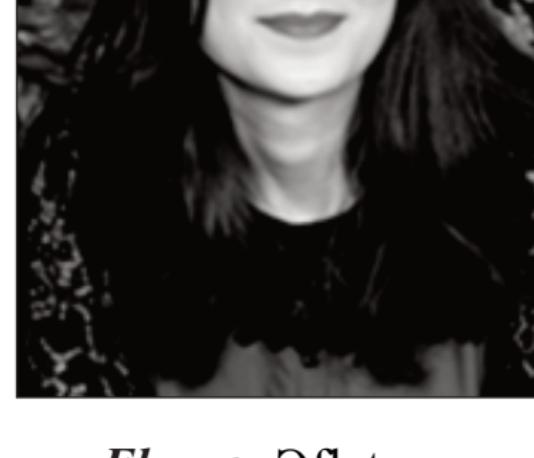
SSRİ 1930-cu illərin əvvəllərində artıq daha yaxşı anlayırdı ki, həqiqətən də, ədəbiyyatımızda millətçi və xalqçı cəbhə ayrı deyil. Çünkü SSRİ siyasetinin iç üzünü görən maarifçi-xalqçı cəbhə artıq millətçi cəbhəyə yönəldi. Bu haqda “Bolşevik “ediplerinin” “Hucum”u!...” adlı məqalədə oxuyuruq: “Cığırdaşlar belə passiv “Maarifçi-Xalqçı” mövqeyindən aktiv “Xalqçı-Milliyətçi” cəbhəsinə keçməsi proletar yazıçılar cəbhəsini də bərbad etmişdir”. Bu vəziyyət isə SSRİ-nin xalqçı-milliyətçi cəbhəyə qarşılıqlı təzyiqlərinin artmasına, onlarla, yüzlərlə ədəbiyyat xadimlərinin repressiyasına, Sibirə sürgün olunmalarına səbəb oldu. Hətta milliyətçilərlə mübarizə üçün qərarlar qəbul olundurdu. “Azerbaycan milliyətçilərinə karşı” məqaləsində bu haqda oxuyuruq: “... 20-ci Bakı konqresi Polonski ve Ağa Sultanovun məruzələrinə əsasən 17.1.32 tarixli iclasda bir qərar almışlar. Kommunist fırqəsini iflasa götürmiş olan sağ, sol, barış tərəfdarı və s. müxaliflərlə mübarizənin lüzumundan bəhs edən bu qərarda Azərbaycan daxilində, gərəksə Azərbaycan xaricində çalışan Azərbaycan milliyətçilərinə qarşı tədbirlər alınması üçün kommunist mərkəzi komitəsinə səlahiyyət verilmişdir”.

Torpaqların repressiyası .SSRİ ayrı-ayrı xalqları əsareti altında almaqla yanaşı, həm də ayrı-ayrı xalqların torpaqlarını repressiyaya məruz qoymuşdur. Həm də bu elə bir şəkildə həyata keçirilmişdir ki, SSRİ-nin bu siyasetinin nəticəsində bu gün də Azərbaycan xalqının ərazi bütövlüyü pozulub. İstiklal qəzetinin ilk nömrəsində “Rusların erməni siyaseti” adlı açıq məktubda Rusların Qafqazda möhkəmlənmək üçün ermənilərdən bir vasitə kimi istifadə edəcəyi, digər tərəfdən SSRİ daxilindəki Daşnak çıxışlarının qarşısının alınacağı, ermənilərinse, bundan qazancının Azərbaycan və Gürcüstan torpaqları hesabına böyük Ermənistən yaradacağıdır. Hətta bu siyaset həyata keçirilərkən qonşu Türkiyə də nəzərə alınmışdır: “ – Yaxşı, dedim, ya Türkiyənin hüdudunda böyük Ermənistən yaradılması...

Sözümü kəsti və dedi ki:

-Canım, Suriyədəki ermənilər də gəlirlər. Moskva zənn edir ki, Suriyədəki erməni hərəkətindən xilas olacağı bu işə Türkiyədə məmnun qalacaqdır.”

SSRİ yürüdüyü bu siyasetlə həmdə Qafqazda nifaq toxumu əkdiyi məktubda belə yazılır: “Moskvanın Qafqazda bir fəsad toxumu əkməkdə olduğunu hərkəs bilir. Bu fəsad toxumunun verəcəyi acı meyvələrin yayacağı atəş Gürcü və Azəri xalqı qədər əvvəldən “qonşu” ünvanını almış yerli erməniləri də qorxutmaqdadır” . SSRİ-nin torpaqlarımızda və ümumən Qafqazda yandırıldığı bu ocaq bugündə yanmaqdə və xalqımızın başına fəlakətlər gətirməkdə davam edir.

Elnurə Əflatun